

Skötselplan för Grimsta naturreservat

ALLMÄN BESKRIVNING

Geologi

Berggrund

Naturreservatet karaktäriseras av vida hållmarksplåtar som avslutas med dramatiska förkastningsbranter ut mot Mälaren. Plåtarna avskiljs av moränsluttningar och lerfyllda sänkor. Moränen har stor blockrikedom med imponerande flyttblock.

Berggrunden består av resterna av den ca 2000 miljoner år gamla bergskedjan Svekofenniderna. När den bildades trängde magma upp ur jordens inre och stelnade sakta till granit. Under bergveckningen utsattes bergarterna för stor värme och högt tryck och graniten kom att ombildas till granitgnejs, vilket är den vanligaste bergarten i Grimsta. Genom den går ett stråk av leptitgnejs som på sina håll övergår i leptitådergnejs, vilka båda har vulkaniskt ursprung. I slutet av den svekofenniska perioden kom åter magma upp ur jordens inre och stelnade till granit. Den typen av yngre granit som man fläckvis kan finna i området kallas stockholmsgranit.

Geomorfologi

Med tiden vittrade bergskedjan ned och avplanades tills endast bergens bas återstod. Den plana yta som för 600 miljoner år sedan karaktäriserade Mellansveriges geomorfologi brukar man kalla det subkambriska peneplanet. Grimstaskogens hållplåtar har en nästan konstant topphöjd på ca 25 meter över havsnivån. Denna så kallade toppkonstans utmärker just peneplanet.

I flera perioder under och efter bergveckningen skakades marken av jordbävningar, vilket ledde till att sprickor uppstod i bergets svaghetszoner. Vid sprickornas uppkomst skedde rörelser i berggrunden vilka kom att skapa de förkastningar som på många håll utgör Mälarens strandkant. Sprickorna kom med tiden att fördjupas till V-dalar genom att vittringen lösgjorde material som vattnet förde bort.

Spår av istiden

Långt senare blev klimatet bistrare och de stora inlandsisarnas tid inleddes. Minst tre landisar har de senaste miljoner åren täckt Sverige. Den sista drog sig tillbaka för ca tio tusen år sedan. Material som kom att fastna på isens undersida omvandlade V-

dalarna till U-dalar. Det landskap man ser idag med avplanade berg och mellanliggande sänkor brukar man kalla sprickdalslandskap.

Landisarna har även bidragit till mindre former i landskapet. Små bergspartier som låg i vägen för isen slipades ned till avrundade former, så kallade rundhällar. På dem kan man ibland se isräfflor som repats upp av sten som frusit fast på isens undersida. Isräfflorna visar att isen gick fram över Grimstaområdet i nord-sydlig riktning, med avvikning mot nordväst-sydost. Rundhällar påträffas mest i de kuperade skogsmarkerna, men enstaka hällar sticker upp ovan jord även nere på ängarna och i brynen.

När landisens undre lager smälte avsattes det upplockade materialet och bildade varaktiga formationer i landskapet. I bergssluttningarna kan man se strängar av stora kantiga block. Isen har avsatt flera flyttblock av imponerande storlek i området.

Jordarter

De tunga ismassorna hade under årtusendena tryckt ned jordskorpan under sig. Efter istiden låg hela Stockholm under vatten, det så kallade Yoldiahavet. Havsbotten var täckt med morän, av isen upplockat, transporterat och avsatt material. När nu isen retirerade började jordskorpan sakta att höjas, en process som fortfarande pågår. De första landtopparna i Stockholmsområdet stack upp ur havet ungefär 8000 f.Kr. (Möller & Stålhös 1965) och landarealen har efterhand utökats till nuvarande omfattning (Miller & Hedin 1988).

Varefter landet höjdes och havet drog sig tillbaka kom vågorna att omfördela och separera de olika avsatta jordlagren. Högst uppe på bergsplåtarna spolade vågorna bort allt material så att de nakna hällarna kom i dagen. På bergssluttningarna finner man morän som svallats ut och därför är ganska grovkornig. Längre ned återfinns det finkorniga materialet. Nedanför förkastningsbranten vid Mälaren och upp mot Kanaans förvildade handelsträdgård utgörs jordarterna av svallsand. Lerlagren återfinns i de norra, mer låglänta skogsområdena som postglacial lera. I partierna runt det stora gräsfältet ligger den glaciala leran intakt. Den glaciala leran är en utmärkt odlingsjord.

Kulturhistoria

Forntid

För 4000 år sedan var området ett skärgårdslandskap med små öar och skär. De äldsta spåren efter människor är ca 3000 år gamla (Studahl 1990). Människorna var vid den här tiden kringvandrande och levde främst på jakt och fiske. Där man slog sig ned tog man upp mindre odlingsplättar, vilka senare övergavs för vandring mot bättre marker.

Klimatet blev sedan kallare och runt 200 e.Kr. bosatte sig folk permanent på gårdar. De tidigaste spåren av bebyggelse i Grimsta daterar sig från 1000-talet. Fynden gjordes i samband med en utgrävning av ett gravfält med vikingatida skelettgravar, vilket var beläget där Grimsta bostadsområde ligger idag (Biuw 1992). Boplatsen bestod av en eller ett par gårdar samt åttens gravplats. Där gjorde man ett märkligt fynd, den så kallade Grimstaflöjeln. I två av gravarna fann man också silvermynt.

Förutom Grimsta gravfält finns även outgrävda fornlämningar:

- R 18 I norra delen av bergsknallen invid Räcksta krematorium återfinns två gravhögar. Yngre järnålder.
- R 69 Stensättning öster om Blackebergsvägen.
- R 147 Uppallat block vilande på tre mindre block. Kallas *Offerstenen* lokalt.
- R 209 På höjden bakom skogsbrynet norr om Grimsta gårde ligger ett gravfält med fem runda stensättningar och en treudd. Yngre järnålder.
- R 275 Längre in i samma skogsparti, närmare det stora flyttblocket finns ytterligare en stensättning. Äldre järnålder.
- R 300 Mellan husen i Grimsta bostadsområde ligger Grimsta bytomt, som härstammar från medeltiden. Äldsta belägg är från 1409.
- R 305 Stensättning i sydvästra delen av bergsknallen invid Räcksta krematorium. Yngre järnålder.

En fornlämning upptäcktes under 1998 och saknar därför beteckning:

- R Stensättning vid Blackeberg västra bollplan. Äldre järnålder.

För att få en fullständig bild av områdets fornlämningar gjordes en arkeologisk inventering under 2000 (Stockholms stadsmuseum). Då undersöktes även platserna för torpen Kaanan, Galiléen och Samarien. Ett stort antal kulturväxter har påträffats runt de tre torpen.

I modern tid

Grimsta

Bebyggelsen kom i huvudsak att ligga på samma plats ända in i våra dagar, även om den genom åren ändrat karaktär. Grimsta omnämns första gången 1409. Förleden i namnet Grimsta är med säkerhet det fornsvenska mansnamnet Grimber. Sta betyder ställe, bostad, eventuellt fäbod. Grimsta betyder alltså ungefär Grimbers ställe. Grimsta utgjordes vid den här tiden av en gård med tillhörande byggnader. Till gården hörde de omliggande ängs- och åkermarkerna samt den stora skogen (Studahl 1990).

Markerna övergick i adelns ägo

Grimsta gård med dess ägor var självständig ända fram till 1570-talet, då adelns makt stärktes och gården övergick i Hässelby säteris ägo. För att under en period på 1700-talet ha tillhört kronan kom Grimsta med omgivningar att under 1800-talet på nytt lyda under Hässelby. Storbönderna i Räcksta och Vällingby hade också stort inflytande över folket i området. Knut Ljunglöf (1833-1920) som är mest känd för sin snustillverkning, var en av Sveriges rikaste män på den tiden. Han investerade mycket pengar i jordegendomar och ägde mark i bland annat Räcksta, Grimsta och Blackeberg (Studahl 1990).

Bibliska namn

Spridda i Grimstaskogen låg vid den här tiden några torp vid namn Kanaan, Galiléen, Oljeberget och Samarien. Det var på 1730-talet som man av okänd anledning började använda dessa bibliska namn. På ett par ställen kan man än idag se grundstenarna från de torp som givit namn åt delar av Grimstaskogen. Torpen ges en närmare presentation under rubriken *Torp, gårdar och slott*.

Tyska Botten

I naturreservatets sydöstligaste del ligger Tyska Botten. Namnets ursprung har flera olika förklaringar. Den troligaste är följande: När Drottningholms slott började byggas 1660 anställdes en rad tyska hantverkare. De fick inte bo på slottssidan utan färdades varje kväll över till Brommalandet och sov på vad som sedan kom att kallas Tyska Botten. År 1689 anlades ett nytt färjeställe för resor till Drottningholm här. Det finns fortfarande en brygga på platsen, men stallarna där de kungliga hästarna lämnades vid överfärden är borta. Den av ekar kantade vägen från Blackebergsvägen ner till vattnet är den samma som användes då.

Historiska kartor

På 1600-talet började kartor att upprättas för att fastställa ägo gränser som grund för hur hög skatt varje gård eller torp skulle betala till säteriet. Dessa kartor är till stor hjälp idag när man vill veta hur gårdarna låg och hur marken användes. Karta 3 med den historiska markanvändningen är tolkad och upprättad ifrån flera olika kartor ifrån slutet av 1600-talet till

början av 1900-talet. Man kan se att dagens bostadsområden och stadsdelar har fått namn efter de torp och gårdar som tidigare låg på platsen. Grimsta gård låg där Grimsta bostadsområde ligger idag. På gården fanns två hus och vid sidan om låg statarnas trånga längor. Runt bebyggelsen och åkrarna bredde ängsmarkerna ut sig.

Livet vid sekelskiftet

Människorna som bodde i Grimsta försörjde sig utöver skogs- och jordbruk även på trädgårdshandel. Området har hyst två större handelsträdgårdar varav den ena låg vid Kanaan. På den här tiden gick det ångbåtstrafik från Kanaan in till Stockholm och under sommarmånaderna åkte man in med frukt och grönsaker för att sälja på stadens torg. Skogens och Mälarens rikedomar inbjöd sannolikt också till jakt och fiske.

Åke Spångert som är uppväxt på Grimsta gård sammanfattade i en artikel i skriften Grimsta förr och nu (Riesen 1979) livet i Grimsta vid sekelskiftet på följande sätt:

"För greven fick man bocka djupt när han var ute och red på sina marker. Han tillhörde en annan värld, liksom inspektorn och bonden på Räcksta. Torparfamiljerna i Grimsta umgicks mest med trädgårdsmästarna i Kanaan. Inte så mycket med statarna i statarlängorna. Närheten till storstan märktes. Många flyttade till stan vid sekelskiftet. Rika män byggde sommarstugor på landsbygden."

Jordbruksmark blir sovstäder

Stockholms stad köpte Hässelby slott 1931 och förvärvade så även marken i Grimsta. I regionplanen för 1936 föreslogs hela dåvarande Grimstaskogen bli naturreservat, men så blev inte fallet. Fram till 1940 var området en levande jordbruksbygd med vajande åkerfält och beteshagar, men bit efter bit lades odlingsmarken ned och 1949 upphörde det sista jordbruket. Den första januari 1949 inkorporerades Spånga socken med Stockholms stad och under 50-talet byggdes Vällingby centrum, Blackeberg och Grimsta bostadsområden.

Torp, gårdar och slott

Hässelby var på 1500-talet en bondgård med tre hemman; Södergården, Mellangården och Norrgården. På 1600-talet gjorde Carl Bonde Hässelby till ett storgods med skattefrihet och han påbörjade bygget av Hässelby slott på den gamla bytomten.

Samarien hette ett torp (grindstuga) som låg vid Grimsta gårde från början av 1700-talet och i ungefär 200 år. Man kan fortfarande se resterna av torpet och trädgårdsväxter längs med vägen som leder ned till Kanaan.

Galiléen är ett torp som har haft flera lägen. Idag kan man se stenrester av den tidiga upplagan, som finns markerad på en karta ifrån 1821, i den fina ene-

backen i södra delen av Grimsta gårde. Ett annat läge för torpet var i skogsgläntan där syren- och krikonbuskagen växer ovan vildängen i Kanaan. Där finns husgrunden kvar och minner om gamla tider.

Det fanns också ett båtmanstorp vid namn Oljeberget i Grimstaskogen. Det brändes ned på 1960-talet för att ge plats åt minneslunden vid Räcksta krematorium. Där hittades en holkyxa av brons.

I lövskogsdungen väster om Maltesholmsbadet kan man hitta resterna av ett torp med namnet Maltesholm, vilket låg här under 1800-talet och början av 1900-talet.

På torpet Kanaan, som då kallades backstuga, bodde på 1750-talet Ols Olsson som sades vara *"i så uselt skick att han fick bäras omkring på de olika gårdarna han hade rätt att tigga på"* (Svedlund 1984). I slutet av 1700-talet byggdes på platsen ett exklusivt sommarnöje, som senare omvandlades till sjökrog. Runt omkring fanns andra mindre byggnader som bryggghus, bagarstuga, iskällare, smedja, spannmålsbod, stall och fähus. Under 1800-talet bedrevs trädgårdshandel på Kanaan. Då fanns ett orangeri och grävda kanaler och bevattningsdammar på området. Frukten och grönsakerna fraktades in till staden med de ångbåtar som lade till vid en brygga nedanför Kanaan.

1952 startades på platsen Kanaans café som drivs än idag. Det hus som kaféet är inrymt i byggdes då man rev den gamla sjökrogen 1881. Byggmästare var Knut Ljunglöf som använde det till sommarnöje i tio år, medan han lät bygga det Ljunglöfska slottet i Blackeberg. Huset har under årens lopp använts för många olika ändamål. Sveriges första ungdomsgård invigdes här 1933 och under krigsåren var det en beredskapsförläggning för officerare.

Där Blackebergs sjukhusområde ligger idag låg tidigare Blackebergs gård. Gården hette från början Blankeberg.

Det Ljunglöfska slottet ritades av Gustaf Lindgren (inte av Agi Lindegren som ibland felaktigt anges). Det stora speciella stenhuset med ornament av natursten stod färdigt 1893 och användes sedan som sommarhus av Ljunglöf och hans familj. Idag är slottet fest- och konferensvåning.

Knut Ljunglöf uppförde även Kvarnvikens kvarn som blev klar 1883 och fortfarande ligger vid Kvarnbäckens mynning. Ända fram till 1950-talet malde man här mjöl åt traktens bönder. Den fina kvarnen är en av de få gamla kvarnar i landet som fortfarande kan brukas, bland annat tack vare insatser av den senaste mjölnarfamiljen Mellström och entusiaster i Vällingby Hembygdsförening (Studahl 1990). Kvarnen är numer förklarad som byggnadsminne.

1904 lät Ljunglöf uppföra ett nytt torp som fick namnet Sjöheden. Det ligger alldeles bakom båtuppläggningplatsen vid Kvarnviken och är det enda torp som finns kvar i Grimsta idag. Sjöheden är byggt i en för tiden mycket representativ stil med kraftig stengrund och speciell skorsten och är därför ur kulturhistorisk synpunkt mycket intressant (Olinder 1985).

Markanvändning

Användningen av den öppna marken

Markanvändningsmönstret från järnåldern till 1800-talet

Under järnåldern då människorna blev bofasta upprättades ett speciellt markanvändningsmönster. Man byggde sin gård vid den mark där de bästa odlingsmöjligheterna fanns. Bebyggelsen i Grimsta kom så att ligga intill de låglänta näringsrika markerna som senast höjdes ovan havsytan. Omkring gårdarna låg slätterängarna och åkertegarna. Kreaturen gick lösa och betade i skogen. Då man inte ville att djuren skulle beta av grödorna och ängsväxterna skilde man åker- och ängsmarker, den så kallade *inägomarken*, från den omgivande skogen, *utmarken*, genom stängsel eller gårdsgårdar. Detta mönster kom att vara ända fram till 1800-talet.

Ängsmarkerna hade stor betydelse

För att bonden skulle få bra skörd på sin åker måste den gödslas. Gödseln fick man ifrån gårdens kreatur när de var stallade under vintern. För att de skulle producera mycket gödsel var det viktigt att de fick mycket föda. Man använde därför största delen av den öppna marken som slätterängar, där man genom att slå och torka gräset och örterna fick vinterföda till djuren. På våren rensades och krattades ängen och efter slåttarna på sensommaren tog man även vara på trädens löv till djurfoder. Det krävdes stor ängsareal för att få gödsel till varje åkerplätt.

Ängarna låg ofta på de fuktigaste markerna där gräset växte kraftigast och avkastningen var bäst. Åkrarna lade man på de torrare markerna som också var lättare att plöja. Där bonden under många år gått fram med lien uppstod en särpräglad och praktfull flora. Bland gräs som darrgräs och fårsvingel kunde ängen lysas upp av blålocka, prästkrage, rödklöver, ängsskallra, solvända och jungfrulin.

Markanvändningsmönstret förändras

Under 1700-talet växte befolkningen och man blev tvungna att utvidga åkerplättarna för att öka produktionen. Man kan se på en karta från 1821 att åkermarken upptog relativt stora arealer. En del av den öppna marken användes vid den här tiden även för trädgårdsodling. Ängsmarkerna hade under år av hävd magrats ut och gav allt sämre avkastning. När konstgödseln kom blev det allt vanligare att man odlade näringsrika vallväxter på de forna ängsmarkerna. Ängsarealen kom så successivt att minska i takt med att åker- och vallarealen ökade.

I slutet av 1700-talet påbörjades flera olika skiftesreformer som gick ut på att omfördela de små ägora till större och mer sammanhängande brukningsenheter. Dessa reformer utfördes över större delen av Sverige och kom att innebära att in- och utägomönstret bröts upp. Någon karta från den se-

naste och mest genomgripande reformen *laga skifte* finns inte bevarad över Grimsta, men på kartor över Vällingbytrakten (1828-29) kan man se att reformen haft stor inverkan och markerna slagits samman till betydligt större enheter.

Jämförelse med dagens markanvändning

Med konstgödsel och nya bättre redskap underlättades bondens arbete och åkerarealen kom att öka dramatiskt fram till 1930-talet. Sedan dess har bruket upphört på de sämre markerna som ofta har lämnats att växa igen. Av ängsmark finns bara en liten areal kvar idag och därför är många ängsväxter och till dem knutna djur hotade. Arealen öppen mark i Grimstaområdet har från början av 1800-talet fram till idag minskat på grund av att man har byggt Grimsta bostadsområde. Alla insatser för att bevara det gamla odlingslandskapets biotoper är därför av stort värde.

Trädgårdsmarkerna nere vid Kanaan håller på att växa igen och de närliggande åkerlapparna har omvandlats till skjutbana. På de forna stora ängs- och åkermarkerna breder nu gräsfält ut sig. Största delen utgörs av kortklippt aktivitetsyta.

1988 återupptogs ängshävden på en del av fältet och uppe i de anslutande ängsbackarna. Hävden gav gott resultat och på ängarna ökade flera typiska ängsblommor som brudbröd, rosettjungfrulin och rödkämpa i utbredning. Genom att återuppta hävden lyckades man upprätthålla en värdefull del av det kulturella och biologiska arvet i Grimsta.

Användningen av skogen

Brännor och bete

Då befolkningen ökade markant under de föregående århundradena tvingades man att ta allt större arealer av skogen i anspråk, genom att bränna av skogsmark för att få mer åker- eller ängsmark. Spåren efter brännor känner man igen på att buskskiktet är välutvecklat och skogen vid det här laget oftast befinner sig i en igenväxningsfas. En betad barrskog utmärks av att beståndet är glest eftersom djuren gärna äter yngre lövsly och barrplantor. Fältskiktet domineras tack vare större ljusinstrålning av gräs som t.ex. vårbrodd och man kan finna vissa hävdgynnade örter som prästkrage och blålocka.

Enligt kartan över Grimsta från 1821 framgår inga brännor, men vissa av de lövinblandade skogspartierna kan mycket väl vara spår av tidigare brännor. En del av skogen har enligt kartan betats, *legat för jäfot*. Övrig skogsmark är omskriven som *bergig mark med god barrskog beväxt*. Troligtvis har största delen av skogen betats någon gång. På sina håll finner man tynande slån- och rosbuskage, vilket tyder på att skogen har varit mer öppen och under hävd. Sedan jordbruket lades ned på 40-talet har troligtvis ingen hävd av skogen ägt rum.

Skogsbruk

Under jordbrukets dagar togs ved och virke till eldning, husbyggen och redskap. Under en period låg en såg nere vid Kvarnvikens kvarn, dit troligtvis en del av skogens stammar fördes. Skogsbruket i detta område var småskaligt. De äldsta skogspartierna i branterna ned mot Mälaren lämnades, kanske på grund av otillgängligheten. På andra platser där skogsindustri och kalhyggesbruk infördes har skogen genomgått stora förändringar. Planterad skog är variationsfattig, vilket leder till att artrikedomen minskar. Eftersom skogen i Grimsta och Blackeberg har undgått modernt skogsbruk utgör den en ekologiskt och vetenskapligt värdefull naturskog.

Den tätortsnära skogens värde

Tätortsnära skogar fungerar som refuger för stadsområdenas flora och fauna och bidrar till att bevara den mångfald av arter som bygger upp det naturliga ekosystemet. För att bevara den biologiska mångfalden i området är det viktigt att naturreservatet har kontakt med andra naturområden, så att djuren och växterna har en chans att sprida sig och på så sätt utbyta genmaterial. Ett stort genmaterial är till fördel för arternas utveckling och överlevnad. Spridningsvägen mellan Grimsta-Blackeberg och Judarskogen går via Södra Ängby. Kontakten med Kyrkhamn-Lövsta naturområde går genom Hässelbys bostadsområden. Dessa spridningsvägar är mycket osäkra och får inte försvagas ytterligare. Det vore mycket värdefullt om spridningsmöjligheterna längs med stränderna kunde förbättras. Vattenvägen har området kontakt med Lovön ute i Mälaren.

Grimsta naturreservat har inte enbart ett stort värde ur biologisk synvinkel, utan kan även tillfredsställa stadsbornas och då speciellt de boende i Västerort, behov av natur för rekreation. Här kan man motionera och finna avkoppling för att stärka hälsan och bättre klara av vardagens stressiga stadsliv.

Skogsområden av den här storleken har också en positiv effekt på lokalklimat och luftkvalitet. De fungerar stabiliserande och utjämnar t.ex. temperaturskillnader och minskar effekten av vindar. Markens och vegetationens betydelse för luftreningen är omfattande. De gröna växterna tar hand om en del av de stora mängder koldioxid som alstras vid all förbränning och levererar syre i utbyte. Våtmarker och vattendrag fungerar som vattenmagasin och tillsammans med mark och vegetation är de betydelsefulla för vattenbalansen i området. Det är således av stor vikt att dessa större grönområden undantas från vidare exploatering genom t.ex. bebyggelse och rationellt skogsbruk.

Vegetation

I följande stycken beskrivs naturreservatets skiftande naturtyper. Kartor som visar de olika naturtypernas utbredning finns vid skötselplanerna för respektive naturtyp.

Hällmarkstallskog

Hällmarkstallskogen upptar den största arealen och är således den vanligaste biotopen. På den magra marken växer en gles och långsamväxande tallskog. Här och var står resliga lärkträd vid tallens sida. I gläntorna kommer unga lövträd av främst björk och rönn upp, men det är även gott om tall- och lärkträdplantor. Mossor och lavar klär på sina håll hällarna och i bergets skrevor har kruståtel, lingon, blåbär och ljung rotat sig.

Hällmarken är lågproduktiv och har därför genom tiderna undgått större mänskliga ingrepp, vilket ger den höga ekologiska värden. Den hyser flera små välutvecklade mosseplan och mindre skogskärr, biotoper som har blivit allt mer sällsynta i Stockholms-trakten. På vitmossekuddarna syns bland annat ängsull, vattenklöver, skvattram och krypvide.

Från toppen av förkastningsbranten finns flera fina utsiktsplatser över Mälarens vatten. Då skogen är ett populärt utflyktsmål har många stigar trampats upp över hällarna, vilket gör att slitageskadorna på moss- och lavskiktet samt på trädens rötter är stora på sina håll.

Barrskog

På moränslutningarna nedanför hällmarkerna är marken näringsrikare och här växer en blandbarrskog av tall och gran som varierar i karaktär efter de lokala markförhållandena. Här och var står överåldriga björkar och vittnar om att skogen tidigare har varit glesare, troligen på grund av bete och plockhuggning. I gläntorna kommer unga lövträd upp. Det stora lövinslaget ger förutsättningar för en artrik skog.

I magrare skogspartier dominerar tallen. Vanliga arter i botten-skiktet är lingon, blåbär, kruståtel och mossor som t.ex. vägg- och husmossa. Få örter påträffas här, men på sensommaren kan man få se den blekgula klorofyllfria tallörten. Trots att tallen är vanlig i området är ren tallskog på moränmark ovanligt och finns bara inom mindre områden.

Längre ned utmed sluttningarna ökar graninslaget och på den mossklädda marken växer blåbärsris, vårfryle samt örter som harsyra, vitpyrola och björkpyrola. Om hösten lyser liljekonvaljens bär röda på marken. I ett av blandbarrpartierna blommar ryl, en hotad skogsört som är på stark tillbakagång i landet. Rylen trivs bäst i öppna talldominerade skogar och brukar upphöra att blomma när granen etablerar sig och skogen blir tätare. Området där rylen växer är utvalt som ett objekt med högt naturvärde i

Fritidsförvaltningens naturvärdering av Stockholms friytor (1992).

I de låglänta delarna av skogen finns mindre partier med örtrik granskog med stort lövinslag. Här växer harsyra, skogskovall, ekorrbär, viol, stenbär, vitpyrola, ältranunkel och den fridlysta skogsorkiden Jungfru Marie nycklar. Husmossa, kvastmossa, kammosa och rosmossa klär den skuggiga marken.

De småkuperade skogsområdena består av en vacker mosaik av tall- och lärkbevuxta bergsryggar och frodiga sänkor med gran och lövträd. Mindre skogskärr ligger insprängda mellan bergsryggarna.

I slutningen ned till Mälaren finns några områden av äldre granskog, en biotop som i trakthyggesbrukets tidevarv blivit mer ovanlig. De mer än hundra år gamla stammarna bildar en tät pelarsal där undervegetationen för en tynande tillvaro. Gamla och döda granar är värdar åt en mängd insekter, svampar, mossor och lavar.

Blandskog

I delar av de låglänta finkorniga skogsmarkerna växer en blandskog av främst gran och lövträd som björk, ek och asp. De flesta av blandskogsområdena har tidigare varit mer sank och lövdominerade och håller nu naturligt på att torka upp för att sakta övergå till granskog. Vissa glesare partierna har troligtvis tidigare hävdats genom slåtter eller bete, men sköts nu genom gallring. Blandskogen är alltså ett tillfälligt utvecklingsstadium som måste skötas för att bevaras. I några mindre blandskogsområden kan man finna gökblomster, bergdunört, nattviol och den ovanliga och hotade arten sårläka.

Vid ridhuset i friluftsområdets nordvästra del finns ett större bestånd av glesare blandskog med rik örtflora. Ljuset silas här vackert ned genom lövträdens kronor, vilket ger skogen ett inbjudande intryck. Under träden breder en matta av harsyra, skogsklöver och vårblommor som viol och vitsippa ut sig. I de fuktiga partierna växer brunskära, humleblomster, midsommarblomster och bitterpilört. På sina håll är markskiktet upptrampat av hästarnas hovar.

Branterna ned mot Mälaren är rika översilningsmarker med mindre partier av örtrik blandskog med lundkaraktär. Här växer stenbär, viol, vitsippa, getrams, ormbär och längs marken slingrar sig blåhallonets taggiga stammar.

Triviallövskog

Några större bestånd av triviallövskog finns inte i området, om man bortser från fuktlövskogen som beskrivs enskilt. Därför behandlas den tillsammans med blandskogen. Barrskogen har över lag ett stort lövinslag, främst av björk, rönn och asp, vilket ökar skogens artrikedom. Lövträden är även rikligt representerade i skogsbrynen och ingår ofta i ädellövskogen. Äldre lövträd har höga ekologiska värden, t.ex.

som värdar för specifika svampar, lavar, mossor och insekter.

Ädellövskog

Till ädellövträden hör alm, ask, ek, lind, lönn, fågelbär, bok och avenbok. Alla utom avenbok finns representerade i naturreservatet. Gamla och döda ädellövträd är viktiga livsmiljöer för en mängd arter av t.ex. mossor, lavar, svampar och insekter. Ädellövskogen har sin största utbredning runt Blackebergs sjukhus och vid Tyska botten. I Grimtaskogen är den begränsad till mindre områden som brynzoner och hagmarksrester, men ädellövträd finns också som inslag i andra skogstyper.

Den stora udden nere vid Tyska botten heter Ekbacken. Namnet kommer av att där står flera stora gamla ekar ute på udden och längs med gångvägen. De äldsta finns upptagna som jätteekar i Rutger Sernanders (m.fl.) natur- och kulturminnesinventering från 1933. Här finns också en gammal grov alm. Ekarna och almen är idag trängda av uppväxande träd, främst andra ädellövträd och hassel. Det här är troligen det, ur biologisk mångfald synpunkt, värdefullaste området i hela naturreservatet, men ekarna måste friställas och föryngring säkras för att värdena skall bevaras.

Runt omkring Maltesholms badplats står ståtliga gamla ekar och breder ut sina kronor över gräsmarken. Kronornas omfång talar om att denna mark har hållits öppen i flera sekler. Området har höga kulturella och ekologiska värden.

I brynzonen runt den igenväxta tomtmarken vid Kanaans café domineras trädskiktet av stora lumliga askar, ekar och flera andra ädellövarter. I buskskiktet finner man bärande träd och buskar som t.ex. fågelbär, hägg, oxel och hassel. Ädellövträdens näringsrika löv bildar en fin förna som bidrar till en örtrik flora. Under det täta krontaket växer lundgröe, smultron, stenbär och vårblommor som viol och blåsippa.

Eken är också ett vanligt inslag i barrskogen. På ett par ställen påträffas även rödek, en art som inplanterats i området. I blockrika skogsmarker skjuter skogslindens gråglänsande stammar upp. Bok finns bara på två ställen; där Kanaanvägen slutar vid Kanaanbadet samt vid Ljunglöfska villan.

Fuktlövskog

Naturreservatet är beläget utmed Mälaren. Då strandlinjen i huvudsak utgörs av en förkastningsbrant är själva strandzonen smal. I de låglänta partierna kan man dock finna en bredare bård av strandvegetation. Fuktlövskog av klibbal, asp, sälk och brakved bildar här en ridå mot sjön. På den sumpiga marken växer bland annat videört, älggräs, kabbeleka, fackelblomster och topplösa. Vid strandkanten breder pilen ut sina knotiga grenar över vassbården.

Längs stranden sträcker sig en bred stig genom de omväxlande lummiga skogspartierna och de mer vegetationsfattiga hållpartier. Stigen är kantad av kirska, gråbo, flenört, löktrav och blåhallon. De täta strandskogspartierna har på grund av sin orördhet höga ekologiska värden och hyser en rik fuktighetskrävande flora.

Grimstaskogen hyser flera små fuktiga partier samt några större fuktstråk. I norra skogsområdets låglänta marker breder ett väl utvecklat klubbalkärr ut sig. Sankmarken är beväxt med tuvor av starr och gräs. I utkanterna växer örter som kråklöver, topplösa och videört. Alarna har genom åren bildat upphöjda rotsocklar. På de något torrare socklarna växer gräs, mossor, ormbunkar, blåbärris och små björkplantor. Dessa varierande torra och fuktiga småbiotoper bidrar till kärrets artrikedom.

Söder om begravningsplatsen ligger ett utdikad fuktstråk som sakta håller på att växa igen med fastmarksväxter. I de inre partierna breder täta häggbuskage ut sig och markskiktet är rikt på fuktälskande arter som humleblomster, revsmörblomma, nejlikrot samt åkerfräken och majbräken. En del av stråket är fortfarande blött och här växer gräs och starrtutor bland alarnas stammar. Små granplantor har också börjat etablerat sig.

Genom att höja vattennivån skulle man kunna återställa området till ett värdefullt lövkärr. Fuktområdena är mycket viktiga för naturreservatets uttorkningskänsliga arter.

Öppen mark

Intill Grimsta bostadsområde breder ett stort gräsfält ut sig. Förr låg här Grimstas ängs- och åkermarker. Största delen av fältet utgörs nu av kortklippt gräsmark där man kan utöva sporter och andra aktiviteter. På en del av fältet och i den fina enebacken som ligger i dess anslutning hade man under början av 1990-talet återupptagit ängshävderna med gott resultat. Bland högvuxet gräs dök det upp många vackra ängsblommor. Framför allt har rosettbildande växter såsom brudbröd, rosettjungfrulin, svart- och rödkämpe samt gullviva gynnats i sin utveckling. Här växer även ängskavle, darrgräs, gulvial, vit- och gulmåra. Området ger förutom sin blomsterprakt fältet ett naturligare och mjukare intryck.

En liten igenväxt åkerteg ansluter till fältet, vilken troligtvis även den har utnyttjats som ängsmark innan den lämnades att växa igen. På ett par ställen går rundhållar i dagen och i det magrare markskiktet växer fortfarande rester av en ängsflora med t.ex. vit- och rödklöver, dagdkåpa och käringtand.

I sluttningen ned mot Kanaans café ligger en gammal förvildad tomt. Området är betecknat som handelsträdgård på kartor redan från tidigt 1800-tal. De gamla trädgårdslanden är sedan länge övervuxna med gräs och högrter som åkertistel, gråbo och skräppor, men i sluttningen växer ännu fruktträd och kul-

turbuskar som ros, syren och snöbär. Genom hävd av större delen av området skulle man kunna bevara områdets kulturkaraktär och samtidigt få en naturskön ängssluttning i denna välbesökta del av Grimstaskogen.

Halvöppen mark

Den halvöppna marken består av skogsbryn och igenväxande forna åker- och ängsmarker. Den utgör övergångszon mellan öppen mark och skogsmark. Här finns djur och växter både från skogen och den öppna marken och dessa övergångszoner kan därför bli mycket artrika. Här finns ofta ett stort inslag av ädellövträd, till vilka en mängd arter är knutna. Öppna marker som inte slås varje år växer snabbt igen med till exempel asp.

Skogsbrynen i området uppvisar en stor variation i sammansättning och utseende. Asp, ek, sälg och björk är de vanligast förekommande trädarterna. I söderlägen är brynen på sina håll fint flerskiktade med varierande täta partier och små blomsterrika gläntor. I söderbrynens framkant breder stora slånbuskage ut sig.

Eftersom slånet tynar bort om det överskuggas av träd och sly behöver dessa bryn ständig hävd. Även andra bärande buskar som ros, krikon, hägg och getapel finns representerade i brynen. I de små gläntorna blommar bland annat rödklöver, monke, johannesört, gul- och vitmåra, gullris, ängsvädd, blåklocka och backskärfrö.

Råcksta träsk

Råcksta träsk är en liten grund och näringsrik sjö som omges av fuktområden med vass, kaveln, jättgrö och spridda dungar av sälg. Parkvägar och stigar är anlagda runt hela sjön. Fiskbeståndet domineras av ruda, men här finns också mört, abborre, sutare och utplanterad regnbåge och öring för sportfiske, samt ett litet bestånd av kräftor. Sjön hade ett rikt fågelliv efter en muddring på 70-talet, men idag är det ganska fattigt. Vattnet har också varit en viktig fortplantningslokal för groddjur, men förutsättningarna har troligen försämrats på grund av utplantering av regnbåge och öring för sportfiskeändamål.

Tillrinningsområdet utgörs till stor del av bebyggda områden och tungt trafikerad väg, vilket har lett till att metallhalterna är mycket höga i sedimenten. Sjövattnet är tidvis förorenat av bakterier. Råcksta träsk är mycket värdefull som vattenspegel för friluftslivet och vintertid plogas en skridskobana på isen.

Fauna

Däggdjur

Däggdjuren har inte inventerats systematiskt i naturreservatet, men under fältarbetet har en del av skogens djur visat sig. Man får ofta syn på harar och rådjur när man strövar i området. Vid ett tillfälle observerades en rådjursfamilj med två små kid i brynens gläntor och en annan gång gav fyra harar en uppvisning av sin lustiga parningsdans, då de dansar runt stående på bakbenen. Ekorrens prasslande läte hörs ofta då den hastigt rusar upp och ned för trädens stammar och på de igenväxande markerna är marken gropig av sorkens grävhögar. Boende i området har berättat att älg ses vid enstaka tillfällen och att räven blir vanligare igen.

Fåglar

Ett område av Grimstaskogens storlek och biotoprikedom kan hysa ca 40 fågelarter, enligt en undersökning som gjorts vid Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm (Mörtberg 1989). Man fann vid inventeringen 38 fågelarter bara i Grimstaskogen. Av dem är 14 med säkerhet häckande och övriga möjliga eller troliga häckningsfåglar. De talrikaste fågelarterna med säker häckning är våra vanligaste skogsfåglar; lövsångare, bofink, rödhake, koltrast, svartvit flugsnappare, trädpiplärka, i nämnd ordning. Andra mindre talrika fåglar är rödstjärt, grå flugsnappare, tofsmes samt svarthätta som under fältbesök setts försvara sitt bo. Större hackspett, gröngöling och spillkråka häckar från och till i området. Även ugglor och rovfåglar häckar och födosöker inom området. Korpens mörka silhuett har setts över trädtopparna vid flera tillfällen, då den med tunga vingslag flugit över skogen i jakt på föda.

Sjöfågel i Mälaren har inte inventerats, men ingen som sommartid har besökt stränderna kan ha undgått gräsändernas eller kanadagässens närvaro. På Hässelby holme finns en skrattnåskoloni som även ger skydd åt fiskmåsar, fisktärnor och gråtrutar. Runt ön ses skäggdopping, häger och ibland gråhakedopping. I Råcksta träsk häckar bland annat sothöna och knölsvan.

Grod- och kräldjur

Groddjuren i Stockholms stad har inventerats under 1992, 1993 och 1996 (Norström 1997). Inventeringen visade att vanlig groda och vanlig padda leker i Råcksta träsk och i Kvarndammen. Djuren kan också ses på land i närheten av dessa vatten. Sommaren 1998 hittades de två arterna också i strandskogen på Hässelby holme. Även åkergroda samt mindre och större vattensalamander, skulle kunna finnas i området med tanke på att alla fem arterna finns i de närbelägna sjöarna Judarn och Kyrksjön. De södra lövkärren har undersökts som potentiellt goda

lekplatser för groddjur, men utan resultat. Det kan inte helt uteslutas att fler våtmarker används för grodlek.

Kräldjuren inventerades i Stockholm sommaren 1997. Då hittades inga ormar eller ödlor, men vid andra tillfällen har snok setts på Hässelby holme samt huggorm vid Grimsta gårde och i skogen öster om Maltesholms båtbygga. Det är gott om typiska kräldjurslokaler som t.ex. stenmurar och blocksamlingar i naturreservatet.

Den lägre faunan

Under 1950-talet inventerades molluskerna i Stockholmsområdet (Waldén 1955). Till molluskordningen hör snäckor och sniglar. Man fann då i Grimsta bl.a. två intressanta och hänsynskrävande arter av snäckor i de lundartade blandskogsområdena utmed strandpromenaden. Dessa blandskogsområden har troligtvis inte förändrats nämnvärt. Eftersom biotopen finns kvar i samma skick kan man anta att även djuren lever kvar.

De två arterna är *Acantinula aculeata*, en snäcka som är karaktäristisk för rikare löv- och blandskogar, speciellt rasbranter och *Bradybaena fruticicum*, en snäcka som lever i rikare och oftast något fuktigare biotoper. Dessa två arter finns inte med på artdatabankens hotlista över den lägre faunan, men utgör ett gränsfall enligt boken *Faunavård i skogsbruket – den lägre faunan* (1986).

Sommaren 1998 inventerades ekbeståndet vid Tyska Botten med avseende på vedlevande insekter och spindlar. Man fann åtta hotade arter varav fyra i hotkategori 2, sårbara: *Grynocharis oblonga* (mörkerbagge), *Lasius brunneus* (trädjordmyra), *Ampedus cardinalis* och *Procræus tibialis* (s.k. knäppare) samt fyra i hotkategori 4, hänsynskrävande: *Ampedus hjorti* (knäppare), *Scaptia fuscata* (brunhuvad spolbagge), *Euglenes oculatus* (mörk ögonbagge) och *Allecula morio* (gulbent kamklobagge). Denna ansamling av hotade arter tyder på att platsen har en lång kontinuitet av gamla ekar och därmed ett mycket högt naturvärde.

Viktiga miljöer för djurlivet i området

De flesta djur är förknippade med en speciell livsmiljö, *biotop*. Eftersom ingen heltäckande faunainventering har gjorts i Grimsta eller Blackeberg presenteras här några viktiga miljöer för djurlivet i området.

Hällmarkens tallskog

I hällmarkstallskogen finns många gamla solexponerade tallar, vilka fungerar som yngelplats för värmekrävande vedinsekter som t.ex. stritar och praktbaggar. Tallarna ger mat och boplats till hackspettar och andra fåglar. De vidkroniga tallarna är utmärkte boplatser för kråkfåglar och rovfåglar.

Skogens lövdungar

I lövdungar kan fåglar och vilt finna skydd och näringsrik föda i form av frön, rötter, bark, knoppar och löv. De fallna löven berikar jorden när de förmultnar och ger livsrum åt den lägre faunan som t.ex. snäckor, maskar, gråsugor, hoppstjärtar och kvalster.

Fuktområden

Till fuktområdena är en specifik fuktighetskrävande fauna knuten. Groddjur är beroende av vatten både för att hålla huden fuktig, vilket är viktigt eftersom en stor del av deras andning sker genom huden, och för att ägg och larver skall kunna utvecklas. I fuktiga och skuggiga områden lever även en mängd små djurarter som t.ex. snäckor och skalbaggar. Snäckor har en mycket begränsad spridningsförmåga och många arter påträffas därför bara i områden med lång kontinuitet. Förurning, utdikning och naturlig uttorkning av våtmarker utgör ett stort hot mot de arter som är knutna till fuktområden.

Våtmarkerna i området producerar en rik växtlighet, vilket ger underlag för marklevande insekter som t.ex. skalbaggar och skinnbaggar. Skalbaggarnas proteinrika larver blir i sin tur uppskattad föda i fågelboet. I strandskogens och lövkärrens täta buskvegetation kan fåglarna ostört finna sin föda och sätta bo. Fuktområden har god tillgång på död ved, vars stora värde tas upp längre fram.

Skogsbryn

Brynens täta dungar och buskage är viktiga som skydd och boplatser för småfåglar och härifrån är fågelsången ofta livlig. De bärande buskarnas och trädens vitaminrika frukter blir eftertraktad föda för fåglar som nötskrikor och sparvar, men även för däggdjur. Högorternas vinterståndare innehåller frön som blir ett värdefullt kosttillskott för småfåglarna under de kalla månaderna. Brynens gläntor är viktiga matplatser för viltet, då de här finner saftigt gräs och örter. I stengårdsgårdar, som på sina håll går längs med brynen i Grimsta, uppehåller sig gärna kräldjur som t.ex. kopparödla.

Ängsmark

På den tidigare hävdade ängsmarken växer rikt med blommande arter som med sin söta nektar lockar till sig blomflugor, fjärilar och bin. Varje växtart är värd åt en specifik insektsfauna. Flera av ängens blommor är ettåriga. För en del fjärilar krävs att den ettåriga värdväxten återkommer varje år på samma plats så att kontinuiteten inte bryts. Flera fjärilsarter är idag hotade eftersom ängsmarken i landet minskar.

Gammal död ved i alla naturtyper

Gamla träd och murken ved är viktiga miljöer ur många aspekter. Äldre träd är lättarbetade för hållbyggande fåglar som hackspettar. När hackspetten flyttat ut intas ofta dess boplatser av andra hålllevande fåglar som t.ex. svartvit flugsnappare och skogsduva. Aspen som är rikligt representerad i områdets

fuktområden och skogsbryn får mjuk ved när den blir gammal och används därför med förkärlek som hålträd. I ekbackarna vid Maltesholm och Tyska boten står flera riktigt gamla ekar med stor andel död eller murken vedmassa. Den mjuka och uppspruckna veden är eftertraktad av hålhäckande fåglar som t.ex. kattuggla, men även av andra djurgrupper som fladdermössen vilka gärna använder de ihåliga stammarna som boplatser.

Många lägre faunagrupper är knutna till gamla ädellövträd. Flertalet av de hotade arterna inom denna grupp lever på eken t.ex. klokrypare, larver av skalbaggar och flyn som lever i den murkna barken. Det rika insektslivet ger i sin tur mat åt insektsätande fåglar. Lövsångaren som är Sveriges talrikaste fågelart lever nästan bara på insekter. Gamla träd och död ved är ofta en bristvara i dagens skogar och många av de djur och växter som är knutna till dessa miljöer är direkt hotade. Det är därför viktigt att värna om dessa miljöer. Till varje nedbrytningsfas är en specifik sammansättning av insektsarter knuten. Många skalbaggsarter lever på trädsvampar som endast växer på ett specifikt träd i ett speciellt nedbrytningsstadium och därför är det viktigt att det finns gamla träd av alla arter representerade i skogen.

Ris och löv

I ris- och lövhögar som lämnats kvar i skogen iordningställer igelkotten sitt vinterrede för att där i dvala övervintra. För igelkotten är därför tillgången på löv och ris ett livsvillkor. Skogsfåglar och kräldjur utnyttjar också högarna som boplatser och skydd.

Friluftsliv

Det föreslagna naturreservatet är ett av Västerorts mest välbesökta friluftsområden. Hit kommer många människor för att ta en joggingrunda eller promenad utmed de anlagda motionsspåren och promenadstråken. Rödvita orienteringskontroller syns här och där i skogen och från idrottsplatsen drar lagen ut på träningsrunder. Intill idrottsplatsen ligger ett ridhus varifrån en ridstig utgår i en slinga runt skogen. Vintertid spårar skid- och orienteringsklubben för alla skidåkare.

På Grimsta gärde pågår ofta en livlig aktivitet. Dagisgrupper och skolbarn gör utflykter till ängen för att leka eller sporta. Sommartid håller modellflygarentusiaster till här med sina plan. Andra föredrar att ströva fritt i skogen för att plocka svamp eller bara koppla av i naturen. Kulturminnen som de gamla torpgrunderna, stengårdsgårdarna och gravsättningarna har för många ett särskilt värde.

Fältet utgör hundrastområde och hundarna får springa okopplade under uppsikt här, med undantag för perioden 1 mars till 20 augusti (enligt jaktlagen). Informationsskyltar om avgränsning och regler för

rastningen bör sättas upp vid fältet, så att inte hundar springer lösa i skogen och under den tid då kopp-
lingstväng råder.

Fina sommarkvarnar kan man höra musik och exal-
terade barnröster från områdets två populära bad-
platser, Maltesholms- och Kanaanbadet. Klipporna
längs Mälarens strand utgör också fina platser för
solbad och picknick. Nedskräpning från mindre nog-
räknade gäster är ibland ett problem. Genom att sät-
ta upp papperskorgar längs promenadstråken skulle
man kunna minska mängden skräp i naturen.

Det aktiva friluftslivet visar att västerortsborna
värdesätter sin skog. Man kan samtidigt se att det
stora besökarsantalet påverkar skogen genom att den
förut mer orörda skogen har trampats upp i ett nät
av mindre och större stigar, vilket har effekter både
på vegetationen, djurlivet och skogens värde för na-
turupplevelsen. Ett sätt att motverka detta har varit
att kanalisera besökarna till anlagda promenadstigar.

Verksamheter och anläggningar

De verksamheter och anläggningar som finns i och
intill naturreservatet motverkar inte syftet med re-
servatet. Några av dem kan behöva anpassa sin verk-
samhet så att den inte strider mot föreskrifterna för
naturreservatet. Se karta 2 för lokalisering.

- 1 Hässelby slott, Nordiskt kultur- och konferens-
center (utanför naturreservatet)
- 2 Koloniområden
- 3 Grimsta IP (utanför naturreservatet)
- 4 Vällingby Ridhus (utanför naturreservatet)
- 5 Maltesholmsbadet
- 6 Grimsta båtsällskap
- 7 Stugängens fritidshusområde
- 8 Kanaans café

- 9 Kanaanbadet
- 10 Grimsta skjutbana arrenderas av Stockholms-
polisens Skytteförening.
- 11 Slb-analys, Miljöförvaltningen
- 12 Bromma-Vällingby SOK arrenderar mark för
klubbhus och bastu.
- 13 Stockholms paddlarklubb, arrende för klubbhus
och uthyrning av kanoter.
- 14 Sommarstuga på arrenderad tomtmark.
- 15 Lokaler i ladan hyrs ut som ateljé och förråd,
respektive klubbhus.
- 16 Bromma-Vällingby skid- och orienteringsklubb,
lagerlokal.
- 17 Villa Sjöheden hyrs ut som bostadshus året om.
- 18 Råcksta sjöhage. Båtoppläggningsplats 16/9-31/5
för Råcksta sjöhage intresseförening (Kvarn-
vikens båtsällskap m.fl.) och parkering 1/6-15/9.
Området ingår inte i naturreservatet.
- 19 Ängby båtklubb arrenderar mark för båtupp-
läggning
- 20 START (Stockholms arbetsmarknadstjänster)
har verksamhet på östra sidan av stigen som
går ut till Jan Pers holme. Området ska åter-
ställas till naturmark.
- 21 Kvarnvikens båtsällskap har nyttjanderättsav-
tal för hamn och båtuppläggning.
- 22 Bostadshus
- 23 Verkstäder
- 24 Kvarnvikens kvarn hyrs och vårdas av Välling-
by hembygdsgille.
- 25 Sjövillan arrenderas av Västerorts aktivitetscen-
ter.
- 26 Ljunglöfska slottet (utanför naturreservatet) an-
vänds till fester och konferenser.
- 27 Blackebergs sjöscouter har arrende för sin verk-
samhet (utanför naturreservatet).
- 28 Gröndals båtklubb arrenderar södra delen av
Hässelby holme som klubbholme.

PLANDEL

Uppläggning av skötselavsnittet

Plandelen har begränsats till att innefatta endast generella mål och skötselråd för bevarandet av områdets olika värden, samt övergripande skötsel för de olika naturtyperna i reservatet. Detaljerade mål och skötselanvisningar för mindre skötselområden finns hos gatu- och fastighetskontoret och hos stadsdelsförvaltningarna, men tas inte upp i detta dokument.

Den generella delen inleds med mål och skötselråd för hur man kan skapa bra förutsättningar för djurlivet och friluftslivet samt hur man bäst bevarar områdets kulturvärden. Varje naturtyp har sedan fått ett eget avsnitt med en karta som visar utbredningen. Där beskrivs naturtypens värden, vilka mål man vill uppnå med skötseln samt generella skötselmetoder för naturtypen. Detta gäller inte för tomter och kvartersmark.

Generella mål och skötselråd

Målet med skötselplanen är att bevara och förstärka de värden som ligger i den stora variation av naturtyper och kulturmark som finns i Grimsta och Blackeberg, vilka är grunden för ett attraktivt friluftsliv och en rik biologisk mångfald. Skötseln skall ske med hänsyn och anpassning till både naturvärdena och friluftslivet i området.

Förutsättningar för djurlivet

Att bevara och främja djurlivet handlar i första hand om att bevara djurens livsmiljöer. Ju fler livsmiljöer, *biotoper*, ett område uppvisar desto fler arter kan det hysa. Här tas viktiga åtgärder upp med hänsyn till några djurgrupper.

Däggdjur

Några skogsområden lämnas orörda och mer svår-tillgängliga, bl.a. Hässelby holme. I sådana tätare områden kan djuren finna skydd och sätta bo i fred. Välutvecklade brynzoner med små gläntor för viltet skall eftersträvas, men några gläntor bevaras ohävdade för sork och hare. Efter mindre röjningar skall rishögarna lämnas kvar i skogen för igelkottar, kräldjur och skogsfåglar. Buskar med näringsrika bär och nötter sparas. Man bör vara mycket restriktiv med att såga ned gamla ekstammar och grenar, då de kan bebos av t.ex. fladdermöss.

Tydliga skyltar som informerar om hundrastområdets gränser och tiden för kopplingstväng enligt jakt-

lagen (1 mars-20 augusti) skall sättas upp så att inte djur blir jagade eller dödade av hundar

Fåglar

Äldre träd av t.ex. tall, ek och asp utgör värdefulla hålträd och födosöksplatser och skall därför sparas. Gamla högstubbar och legor skall ligga kvar i skogen, då de utgör födounderland för t.ex. hackspettar. Vid röjningar skall man lämna kvar bärande buskar och träd som t.ex. fågelbär och rönn, vilka ger viktig föda för många fåglar. Spara även täta lövsnår och buskage i skogen och fuktområdena.

Grod- och kräldjur

I Västerort finns fem arter groddjur; vanlig groda, åkergroda, vanlig padda samt mindre och större vattensalamander. Groddjur är beroende av småvatten för sin reproduktion, precis som många insektsarter. Om vi vill ha kvar groddjuren och andra arter som är knutna till fuktmarker är det viktigt att skydda våtmarkerna från utdikning och igenväxning till granskog. I igenväxande fuktområden bör vattennivån höjas genom att utloppen dämms. Grävda dammar kan även behöva grävas ut på nytt för att de inte skall torka ut under sommaren. Röjning och gallring skall undvikas i fuktområdenas lövvegetation så att de i möjligaste mån får vara ostörda. Utvecklingen från rom till groda går fortare i varmare vatten och därför kan det vara bra att öppna upp vegetationen söder om dammar så att solinstrålningen ökar.

Räcksta träsk och Kvarndammen har varit bra grodlokaler, men utplantering av fisk för sportfiske försämrar livsbetingelserna för groddjuren.

Kräldjuren har lite olika krav. Snok och kopparödla tycker om fuktig mark medan huggorm trivs bäst på torrare solexponerade marker med högt gräs. Skogsödla återfinns i mycket skiftande miljöer.

För att bevara grod- och kräldjuren i området måste man också värna om deras övervintringsplatser som t.ex. små gölar, rishögar, stubbar och stenrösen.

Lägre fauna

Gamla och döda träd fungerar som yngelplats för många insekter och spindeldjur. Låt dem stå kvar i skogen och röj gärna framför dem så att de blir solbelysta, eftersom värme gynnar larvutvecklingen. Låt även fallna och enstaka nedtagna träd ligga kvar och förmultna på plats. Bevara och gynna ädellövpartierna och lövdungarna i skogen. Friställ stora ekar så att de blir solbelysta. Lämna fuktlovskog och strandskog orörd, men se till att de inte torkar ut. Fuktig mark med lång kontinuitet har ofta en stor variation av snäckor. Skapa en variationsrik öppen mark med både hävdade ängsytor och öppna ytor med högvuxet gräs och örter. Flera av dessa åtgärder gynnar även hotade lavar, mossor och svampar.

Småvatten är en annan viktig biotop som förutom groddjur ofta hyser en mängd olika arter av bland annat insekter, snäckor och maskar.

En bra miljö för friluftsliv

Om ett område skall fungera bra för vardagsrekreation skall det vara användbart för aktiviteter som lek, samvaro, odling, motion och idrott. Det måste också ha egenskaper som ger skönhets- och naturupplevelser som skogskänsla, rymlighet, frihet, artrikedom, kulturprägel, vila och tystnad (Grahm 1991).

Naturupplevelser

För att göra området attraktivt för friluftslivet bör man genom skötseln skapa en så variationsrik naturmiljö som möjligt. Det bör finnas glesa skogspartier av svamp- och bärplockarkaraktär, tätare mer flerskiktad skog där man kan få syn på skogens fåglar och vilt, samt öppna små gläntor som erbjuder vila och rofylldhet. Hässelby holme lämnas mer orörd, endast de öppnare gräsytor vid bryggorna hålls även fortsättningsvis öppna.

Anordningar för sport, lek och utflykter

Delar av de stora gräsfälten skall klippas mer frekvent som aktivitetsytor för sport och lek. Motions-slingor och ridstigen skall underhållas och vegetationen utmed spåren får inte bli för tät. Stigar och promenadvägar skall underhållas så att så många som möjligt kan komma ut i skogen. Då kanaliseras också "trampet" till dessa stråk och avlastar den övriga skogen. Informationsskyltar om områdets kulturvärden samt skogens naturvärden och skötsel iordningsställs.

Papperskorgar skall sättas upp vid parkbänkar och på andra strategiska platser utmed strandpromenaden och vid de öppna fälten. Papperskorgarna skall vara försedda med lock eller konstruerade på annat sätt så att inte fåglar kan riva ut skräpet.

Hundrastområdet skall begränsas och märkas ut ordentligt så att även hundrädda barn och vuxna vågar sig ut i skogen. Grimsta gärde kommer att vara det enda hundrastområdet inom naturreservatet (se karta 2). Skogen norr om Blackebergs sjukhus ligger utanför reservatet och kommer även i fortsättningen att vara hundrastområde.

Eldstäderna utmed strandpromenaden bör restaureras.

Skötsel av vegetationen utmed motionsspår och anlagda stigar

Vegetationen får inte bli för tät intill motionsspår och större promenadstråk, då det kan kännas obehagligt för besökaren. Man skall inte "städa" området, utan vegetationen skall vara naturlig men gles. Där mycket sly skjuter upp är det motiverat att göra en gallring, så att de utvalda träden blir grövre och skogen upplevs glesare. Det är bäst att gallra varsamt, då kraftiga röjningar endast förvärrar slyuppslaget.

När det gäller döda eller döende träd intill större

stigar skall man i varje enskilt fall bedöma hur stor den verkliga fallrisken är. Många trädarter som t.ex. eken kan trots att en stor del av dess vedmassa är död, stå mycket länge utan att vare sig grenarna knäcks eller stammen faller. Kapa inte av trädgrenar om det inte är nödvändigt. Tänk även på att ett träd kan ha ett lutande växtsätt, utan att för den skull vara på väg att falla. Lutande döda eller angripna träd med ytligt rotsystem är exempel på träd som kan behöva tas ned för fallrisken. Lämna kvar kapade trädstammar och grenar att förmultna i skogen.

Motionsspåren och stigarna bör kontrolleras varje år och åtgärder göras efter behov.

Räcksta träsk

Räcksta träsk och kvarndammen sköts enligt vattenprogrammets anvisningar. Vegetationsröjningar måste göras med jämna mellanrum för att sjön inte ska växa igen.

Att bevara och framhäva områdets kulturvärden

I naturreservatet finns många fornlämningar i form av gravhögar och stensättningar. Här finns också flera gamla gårdsmiljöer med rester och spår av torpen och gårdarna samt de forna ängarna och åkermarkerna. Dessa lämningar och marker skall vårdas och skötas så att områdets kulturhistoria bevaras och framhävs.

För att förhindra att fornlämningsplatser, husgrunder och stenmurar förslyas och växer igen av skog, måste man göra återkommande röjningar så att kulturlämningarna syns ordentligt. Trädens rötter kan annars skada stensättningar allvarligt.

De gamla kulturmarkerna skall hållas öppna. Den bästa skötseln är den traditionella för markslaget. Ängsmarkerna och torpartäpporna skall därför slåttas. Det är viktigt att gräset förs bort efter slåttarna. I samband med hävden friställs rester av husgrunder.

De flerskiktade slånbynerna vilka är starkt kulturpåverkade biotoper skall gynnas. Genom fortsatt skötsel av dessa skogsbryn bevarar man en del av det gamla odlingslandskapet.

Dokumentation

Det är viktigt att alla åtgärder som utförs dokumenteras och följs upp i ett protokoll. I uppföljningsprotokollet skall man för varje skötselområde kunna se:

- vilken åtgärd som har utförts,
- vilket datum åtgärden utfördes,
- hur stor yta åtgärden har utförts på,
- vilka redskap som har använts,
- tidsåtgången för utförd åtgärd,
- kostnaden för utförd åtgärd,
- resultatet av åtgärden vid återbesök.

Protokollföringen är av stort värde för framtida skötselplanering och kostnadsberäkning.